

MANAGEMENTUL INEFICIENT AL INFRASTRUCTURILOR CRITICE – CAUZA CRIMINALITĂȚII POLITICE

Valentin CHIRIȚA,

*doctor în drept, conferențiar universitar,
lector superior al Catedrei „Științe penale” a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI*

Ghenadie COSOVAN,

colonel de poliție în rezervă

Summary

Critical infrastructure protection through the establishment of security measures should be aimed at both the organizational (policies and strategies of internal security, including training in an organized and security personnel) and physical security sphere and information systems forming their own critical infrastructure. A key imperative of protecting critical systems is to promote safety culture in the area, which ultimately will facilitate the establishment of good governance, effective management of critical infrastructure in the Republic of Moldova.

Actualele procese ce au loc în cadrul sistemului contemporan de relații internaționale, dar mai cu seamă procesele de integrare, au un impact semnificativ, sistematic și continuu asupra intereselor naționale. Fiecare stat este preocupat de precizarea interesului național pe baza evaluării riscurilor reale sau potențiale. Dificultățile interne ale statelor de natură politică, economică și socială impun o coerență și perspicacitate în politica externă a acestora.

Fenomenul securității capătă un caracter pătrunzător, care include minimum cinci dimensiuni – securitatea militară, securitatea politică, securitatea economică, securitatea socială, securitatea ecologică. Nu există o ierarhie după importanță, fiecare din aspecte își are locul și rolul său în sistemul național de securitate.

Securitatea națională este realizarea în practică a unei strategii deliberate, care asigură oamenilor o dezvoltare socială stabilă și o viață onorabilă în condițiile stabilității și securității, prin contracararea în timp util și eficientă, dar și neutralizarea amenințărilor și riscurilor. Se consideră că baza securității naționale este supraviețuirea fizică a societății, păstrarea suveranității și integrității teritoriale a țării, nivelul înalt al potențialului în fața pericolelor și amenințărilor, atât externe, cât și interne, asigurarea pentru cetățeni a condițiilor necesare pentru o viață normală, dar și pentru dezvoltare [6].

Concomitent cu pericolele tradiționale externe, apar și amenințări

noi, necunoscute anterior, provocări care amenință stabilitatea, securitatea națională și politică. Se intensifică amenințările din sfera informațională, în urma elaborării de către unele țări a conceptelor de război informațional, care presupune influența asupra sferelor informaționale ale altor țări. Asemenea riscuri se referă la posibile perturbări în funcționarea sistemelor de informații și de telecomunicații, precum și securitatea păstrării resurselor informaționale, obținerea accesului neautorizat la acestea.

Posibilitatea de destabilizare a sistemului social în urma măsurilor inadecvate de gestionare a infrastructurilor critice insuficient gândite și echilibrate de managerii de diferite nivele constituie, de asemenea, o amenințare la adresa securității naționale. În aceste condiții, factorii interni de risc și amenințările se manifestă, spre deosebire de cele externe, mult mai latent. Astfel, stabilitatea statului poate fi atinsă, prin urmare, doar atunci când este asigurată securitatea sa externă și internă în mod corespunzător.

Reieșind din cele menționate mai sus, devine clar că infrastructurile critice au reprezentat totdeauna domeniul cel mai sensibil, cel mai vulnerabil al oricărui sistem și al oricărui proces.

Protecția infrastructurilor critice în Republica Moldova cuprinde activitatea desfășurată succesiv privind analiza și evaluarea riscurilor, asigurarea protecției informațiilor clasificate, realizarea planurilor de securitate ale operațiunilor de infrastructură critică, stabilirea modului de realizare a comunicațiilor, precum și exerciții, rapoarte, reevaluări și reactualizări ale documentelor elaborate.

Managementul infrastructurilor critice are drept scop asigurarea funcționalității, a continuității și integrității acestora, pentru a descuraja, elimina și neutraliza o amenințare, un risc sau un punct vulnerabil.

Infrastructurile critice sunt infrastructuri cu rol important în asigurarea securității în funcționarea sistemelor și în derularea proceselor economice, sociale, politice, informaționale și militare.

În literatura de specialitate, termenul „critic” se referă la „infrastructura care, dacă este perturbată sau distrusă, ar conduce la catastrofe și pagube majore”.

În dicționarul limbii române moderne, termenul „critic” se referă la un punct sau la un moment de criză, care premerge o schimbare bruscă; care poate determina o schimbare decisivă (în rău), sau definind stări de agregare ale materiei: temperatură critică – temperatura maximă la care un gaz mai poate fi lichefiat sau stare critică – stare a unui fluid aflat la temperatura critică, în care lichidul și vaporii aceluși fluid au aceeași densitate, astfel încât nu se poate spune dacă este lichid sau gaz etc. [4].

Astfel, infrastructurile critice pot fi definite ca acele obiective, rețele, servicii, active fizice și mijloace informatice care, dacă sunt întrerupte sau distruse, vor avea un impact serios asupra sănătății, siguranței, securității sau a bunăstării economice a cetățenilor sau asupra funcționării efective a actului de guvernare a statului.

În categoria „infrastructuri critice” sunt incluse, de regulă, toate structurile vitale ale unei societăți, care, prin discontinuitatea lor, aduc societatea în imposibilitatea de a-și exercita funcțiunile, în special:

- sisteme de electricitate (energia);
- obiectivele și instalațiile nucleare;
- sisteme informatice și de telecomunicații (rețele de calculatoare, rețeaua de telefonie fixă și mobilă, internetul etc.);
- deșeurile rezultate din activități economice de prelucrare a materialelor radioactive, toxice;
- sisteme de aprovizionare cu apă;
- mijloacele de comunicații (terestre, navale, aeriene);
- sisteme bancare, financiare și de asigurări;
- serviciile de sănătate și de intervenție în cazuri excepționale;
- autorități publice (centrale, locale);
- valorile și utilitățile publice de interes strategic etc. [3].

O formă distinctă de colaborare a statelor în domeniul protecției infrastructurilor critice reprezintă încheierea acordurilor speciale inter-statale precum și aderarea la convențiile internaționale care într-o formă sau alta reglementează segmentul respectiv. Astfel, trebuie menționat că Republica Moldova a încheiat o serie de documente cu caracter internațional, printre care pot fi menționate următoarele: Convenția cu privire la securitatea nucleară, adoptată la Viena la 17 iunie 1994; Protocolul de la Cartagena privind biosecuritatea la Convenția privind diversitatea biologică, adoptat la Montreal la 29 ianuarie 2000; Convenția europeană pentru reprimarea terorismului, adoptată la Strasbourg la 27 ianuarie 1977; Convenția internațională privind suprimarea finanțării terorismului, adoptată la New York la 9 decembrie 1999; Convenția internațională privind suprimarea terorismului cu bombe, adoptată la New York la 12 ianuarie 1998; Convenția privind protecția fizică a materialelor nucleare, adoptată la Viena la 28 octombrie 1979; Convenția pentru reprimarea actelor ilicite îndreptate contra securității aviației civile, adoptată la Montreal la 23 septembrie 1971; Convenția pentru reprimarea capturării ilicite a aeronavelor, adoptată la Haga la 16 decembrie 1970; Convenția pentru reprimarea actelor ilicite împotriva siguranței navigației maritime, adoptată la Roma la 10 martie 1988; Acordul cu privire la ajutorul reciproc în caz de accidente și alte situații excepționale la obiectivele elec-

troenergetice ale statelor membre ale Comunității Statelor Independente, semnat la Moscova, Federația Rusă la 30 mai 2002; Acordul cu privire la cooperarea statelor membre ale Comunității Statelor Independente în timpul evacuării cetățenilor acestora din țările terțe în cazul producerii situațiilor excepționale, semnat la Moscova, Federația Rusă la 12 aprilie 1996; Acordul cu privire la cooperarea în domeniul prevenirii și lichidării consecințelor situațiilor excepționale cu caracter natural și tehnologic a țărilor Comunității Statelor Independente, semnat la Minsk, Republica Belarus la 22 ianuarie 1993; Acordul privind schimbul de informații despre situațiile excepționale cu caracter natural și tehnogen, cooperarea informațională la lichidarea consecințelor lor și acordarea de ajutor populației sinistrate, semnat la Ialta la 18 septembrie 2003; Acordul dintre Guvernul Republicii Moldova și Organizația Națiunilor Unite cu privire la măsurile de urgentare a importului, exportului și de tranzitare a ajutoarelor umanitare și a averii personalului de acordare a ajutorului în caz de calamități și situații excepționale, semnat la Chișinău, Republica Moldova la 17 septembrie 1999; Acordul între guvernele țărilor membre ale Cooperării Economice a Mării Negre (CEMN) privind interacțiunea în acordarea ajutorului în situații excepționale cu caracter natural și tehnologic și lichidarea consecințelor acestora, semnat la Soci, Federația Rusă la 15 aprilie 1998; Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Federației Ruse cu privire la colaborarea în domeniul protecției civile, prevenirii avariilor industriale, calamităților naturale și lichidării consecințelor lor, semnat la Chișinău, Republica Moldova la 14 februarie 1995; Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Belarus cu privire la colaborarea în domeniul prevenirii situațiilor excepționale și lichidării consecințelor acestora, semnat la Chișinău, Republica Moldova la 20 noiembrie 2006; Acord între Guvernul Republicii Moldova și Cabinetul de Miniștri al Ucrainei cu privire la colaborarea în domeniul preîntâmpinării avariilor industriale, catastrofelor, calamităților naturale și lichidării consecințelor lor, semnat la Kiev, Ucraina la 4 august 1998.

De asemenea, cadrul normativ al Republicii Moldova referitor la problematica protecției infrastructurilor critice este constituit dintr-un șir de acte juridice interne, printre care: Legea Republicii Moldova a Serviciului Protecției Civile și Situațiilor Excepționale nr. 93-XVI din 05.04.2007; Legea Republicii Moldova privind securitatea industrială a obiectelor industriale periculoase nr. 116 din 18.05.2012; Legea Republicii Moldova privind securitatea biologică nr.755-XV din 21.12.2001; Legea Republicii Moldova cu privire la combaterea terorismului nr.539-XV din 12.10.2001; Legea Republicii Moldova privind securitatea aéro-

nautică nr. 92-XVI din 05.04.2007; Legea Republicii Moldova cu privire la prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului nr. 190-XVI din 26.07.2007; Legea Republicii Moldova privind securitatea generală a produselor nr. 422-XVI din 22.12.2006; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind Centrul Antiterorist al Serviciului de Informații și Securitate nr. 1295 din 13.11.2006; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Regulamentului rețelei naționale de observare și control de laborator asupra contaminării (poluării) mediului înconjurător cu substanțe radioactive, otrăvitoare, puternic toxice și agenți biologici nr.961 din 21.08.2006; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Programului Național de asigurare a securității ecologice pentru anii 2007-2015 nr.304 din 17.03.2007; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la Comisia pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova nr. 1340 din 04.12.2001; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind apărarea teritorială a Republicii Moldova nr. 1418 din 14.12.2006.

Cu referire la răspunderea penală pentru comiterea unor fapte care pot inclusiv tangențial atenta la protecția infrastructurilor critice, menționăm că Codul penal al Republicii Moldova incriminează un șir de fapte de acest gen, în special: art.278 actul terorist; art.2781 livrarea, plasarea, punerea în funcțiune sau detonarea unui dispozitiv exploziv ori a altui dispozitiv cu efect letal; art.279 finanțarea terorismului; art.2891 infracțiuni contra securității aeronautice și contra securității aeroporturilor; art.2892 infracțiuni contra securității transportului naval; art.2893 infracțiuni contra securității platformelor fixe; art.293 încălcarea regulilor de evidență, păstrare, transportare și folosire a substanțelor ușor inflamabile sau corozive; art.295 sustragerea materialelor sau a dispozitivelor radioactive ori a instalațiilor nucleare, amenințarea de a sustrage sau cererea de a transmite aceste materiale, dispozitive sau instalații; art.2951 deținerea, confecționarea sau utilizarea materialelor sau a dispozitivelor radioactive ori a instalațiilor nucleare; art.2952 atacul asupra unei instalații nucleare; art.296 încălcarea regulilor de protecție contra incendiilor; art.297 neîndeplinirea dispozițiilor organelor de stat de supraveghere în domeniul protecției civile; art.298 încălcarea regulilor de exploatare a obiectivelor energetice; art.300 încălcarea regulilor la efectuarea exploațiilor miniere sau a lucrărilor de construcție miniere; art.301 încălcarea regulilor de securitate în întreprinderile sau secțiile supuse pericolului exploziei etc. [1].

Protecția infrastructurilor critice în Republica Moldova se realizează de un șir de organe și subdiviziuni speciale ale acestora. Astfel, este vorba de Serviciul Protecției Civile și Situațiilor Excepționale al Ministe-

rului Afacerilor Interne, Centrul Antiterorist al Serviciului de Informații și Securitate, Ministerul Apărării etc.

Sistemul Serviciului Protecției Civile și Situațiilor Excepționale reprezintă un complex de instituții specializate ale statului, ce intră în componența Ministerului Afacerilor Interne, care execută, în condițiile legii, sarcini în domeniul protecției populației, teritoriului, mediului înconjurător și proprietății în caz de pericol sau declanșare a situațiilor excepționale.

O altă subunitate specializată este Centrul Antiterorist al Serviciului de Informații și Securitate. Centrul respectiv a fost creat în 2006 reieșind din sarcinile trasate de către țara noastră potrivit Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO, capitolul 1.4 „Combaterea Terorismului și Crimei Organizate”, în calitate de organ responsabil de coordonarea tehnică a măsurilor de prevenire și combatere a terorismului desfășurate de către autoritățile publice competente.

În conformitate cu pct. 6 din Hotărârea Guvernului RM nr. 1295 din 13.11.2006 „Privind Centrul Antiterorist al Serviciului de Informații și Securitate”, acestuia îi revin următoarele sarcini de bază: coordonarea tehnică a autorităților publice ce desfășoară activități de prevenire și combatere a terorismului; aprecierea riscurilor teroriste majore la securitatea națională a Republicii Moldova; monitorizarea stării de protecție antiteroristă la obiectele de importanță strategică; acordarea de asistență autorităților publice abilitate cu prevenirea și combaterea terorismului în organizarea procesului de pregătire și instruire a specialiștilor din subunitățile specializate; interacțiunea cu alte structuri similare de peste hotarele țării; evaluarea indicativelor de alertă teroristă; crearea și gestionarea băncii specializate de date privind starea, dinamica și tendințele extinderii terorismului internațional, despre teroriști, organizații teroriste, inclusiv internaționale, liderii lor, persoanele implicate în activitatea acestor organizații, persoanele fizice și juridice care acordă sprijin teroriștilor, inclusiv financiar etc. [2].

La lichidarea consecințelor situațiilor excepționale, nu în ultimul rând sunt implicate și forțele Ministerului Apărării Republicii Moldova și altor organe și subdiviziuni specializate.

Multitudinea infrastructurilor critice rămâne totdeauna deschisă și variabilă. În funcție de spațiul-suport, mai exact de spațiul sau spațiile în care sunt sau pot fi identificate, se clasifică în mai multe categorii, principalele fiind: fizice și virtuale. Aceste tipuri de infrastructuri, deși se află în spații diferite, sunt strâns legate unele de altele, devenind unele interdependente.

Infrastructuri critice din spațiul fizic:

Infrastructurile fizice sunt suporturi ale unor sisteme fizice complexe, de regulă, din spațiul societății omenești, cu funcții și roluri sociale. Ele pot fi grupate deci pe categorii de sisteme fizice:

- *infrastructuri critice ale sectorului (sociale)* – rețele de distribuție a apei, energiei electrice, gazelor naturale folosite în procesul de producție și materialelor strategice între întreprinderi și în cadrul ramurii; rețeaua depozitelor de materiale speciale (materiale strategice, materiale inflamabile; materiale radioactive, substanțe chimice, agenți biologici și alte materiale cu risc înalt); rețelele de comunicații, îndeosebi infrastructurile fizice ale acestora (relee, cabluri, suportți, stații etc.); rețelele de transport: căile de comunicații rutiere, feroviare, aeriene, navale, respectiv parcul operațional aferent; rețelele fizice de calculatoare; bazele de date și alte elemente vulnerabile sau cu rol important în funcționarea întreprinderilor și instituțiilor;

- *infrastructuri critice ale economiei* – infrastructuri ale unor rețele de drumuri strategice; rețele și, mai ales, noduri de căi ferate; entități portuare; rețele de producere și distribuție a energiei (infrastructurile sistemului energetic național); infrastructuri ale sistemelor de conducere; rețele de depozite de materiale strategice, de materii prime, de substanțe chimice, de material nuclear sau de agenți biologici;

- *infrastructuri critice ale transportului aerian* – aeroporturi; sisteme de aprovizionare cu energie, cu apă, cu gaze; rețele ale depozitelor de carburanți; hangare și parcuri de avioane; turnuri de control; infrastructuri control trafic aerian; rețele de calculatoare; stații de radiolocație; stații de dirijare a traficului; alte infrastructuri ale sistemelor de care depind siguranța și securitatea zborului;

- *infrastructuri critice ale transportului feroviar* – rețelele de căi ferate; poduri, viaducte și alte lucrări de artă arhitectonică pe calea ferată sau adiacente acesteia; stații; rețele electrice ale transportului feroviar; rețele de comunicații; rețelele de interconectare cu alte moduri de transport, alte tipuri de rețele;

- *infrastructuri critice ale transportului naval* – porturi; infrastructuri portuare cu rol important, unic și de neînlocuit în funcționarea porturilor și a transporturilor navale; sistemele de navigație prin satelit, semnalizare, balizaj și dirijare a traficului; stații de radionavigație, stații de radiolocație; sisteme de comunicații; rețele de căi ferate și de drumuri importante din incinta porturilor; sisteme de diguri de protecție; terminale specializate ce asigură, totodată, interoperabilitatea cu alte moduri de transport, alte infrastructuri ale sistemelor de securitate și de siguranță a navigației pe mări, fluvii și căi interioare;

- *infrastructuri critice ale sistemului financiar* – sedii ale băncilor;

suportți de informație; calculatoare; sisteme de protecție și de siguranță; rețele de transport interbancar al banilor și de bancomate; depozite;

- *infrastructuri critice ale ținutului (raionului, satului etc.)* – rețele de căi ferate și drumuri publice importante, îndeosebi centre vitale, adică poduri, stații, depozite, centre de comunicații etc.; rețele de depozite; rețele telefonice; lucrări de artă, baraje, acumulări de ape, sisteme de canalizări și de hidroameliorații cu impact vital asupra unor terenuri cultivate sau locuite; diguri și alte infrastructuri pentru controlul inundațiilor și revărsărilor; rețele de depozite de importanță locală, regională sau națională; elemente ale unor infrastructuri critice naționale sau internaționale; infrastructuri speciale;

- *infrastructuri critice militare* – rețele de comunicații militare la nivel strategic și la nivel tactic; infrastructuri ale acestor rețele; instalații de pe aerodromurile militare, din porturi militare, din baze militare și din alte locații; rețele, conducte, depozite și sisteme de aprovizionare cu carburanți, muniție etc.;

- *infrastructuri critice ale sistemului de ordine publică* – infrastructuri ale poliției și carabinierilor; infrastructuri ale pompierilor și salvatorilor, infrastructuri critice ale sistemelor de protecție a cetățeanului, proprietății și instituției;

- *infrastructuri critice ale sistemului sanitar și de protecție a cetățeanului, familiei și comunității* – rețele ale spitalelor de urgență; laboratoare; depozite de medicamente; infrastructuri ale unor centre de cercetări medicale etc. [3].

Infrastructuri critice din spațiul virtual:

- infrastructuri critice ale sistemelor de comunicații;
- infrastructuri critice ale rețelelor și bazelor de date;
- infrastructuri critice ale ciberspățiului [3].

Securitatea ecologică, în mare măsură, este determinată și de starea componentelor mediului înconjurător. Poluarea resurselor de apă, aerului atmosferic, diminuarea fertilității solului, poluarea transfrontalieră și altele reprezintă un pericol pentru securitatea ecologică [5].

Este deosebit de îngrijorătoare în republică existența riscurilor pentru resursele acvatice, care au o importanță deosebită pentru viața și sănătatea populației, pentru funcționarea ecosistemelor și reprezintă o condiție indispensabilă pentru dezvoltarea durabilă a economiei țării și securității statului.

Bazinul hidrografic al Republicii Moldova este reprezentat prin 3621 râuri, 57 lacuri, cu suprafața oglinzii apei de 62,2 km², și circa 3000 iazuri și rezervoare de acumulare, cu un volum de 1,8 km³ și suprafața oglinzii apei de 333 km². Cele mai mari râuri care curg pe teritoriul țării

sunt Nistru și Prut, cu un volum anual de scurgere de 13,6 km³.

Republica dispune de peste 3500 de obiective acvatice artificiale și naturale, dintre care 82 au un volum de apă de peste 1 mln m³ apă, cele mai mari fiind Costești-Stânca pe Prut (735 mln. m³ apă) și Dubăsari pe Nistru (277,4 mln m³ apă).

Monitorizarea calității apelor de suprafață se realizează la nivel național în 49 secțiuni a 16 râuri, 6 bazine acvatice și 1 liman în baza a 43 ingrediente. Lunar se efectuează observații după o serie de indicatori, cum ar fi: indicii fizico-chimici, elementele biogene, produsele petroliere, detergenții anioni-activi, fenolii etc.

În bazinele râurilor Nistru și Prut, inclusiv pe teritoriul statelor vecine sunt situate mai multe întreprinderi chimice, de extragere a resurselor naturale și de prelucrare a produselor petroliere, care reprezintă potențiale surse de poluare accidentală. Acest fapt cere realizarea unei serioase dirijări a infrastructurilor critice în segmentul dat.

Rămânând la capitolul protecției infrastructurilor critice, menționăm că, după părerea noastră, este regretabil faptul că unele obiecte strategice cum ar fi S.A. „Apa Canal”, Î.C.S.” Gas Natural Fenosa Furnizare Energie” S.R.L., S.A. „Moldtelecom” etc. sunt asigurate cu servicii de pază și protecție particulare și nu de stat. Astfel, în cazul apariției unor situații excepționale la aceste obiective, inclusiv cu aplicarea factorului uman, nu suntem siguri că aceste companii de pază vor putea asigura deblocarea rapidă a acestor eventuale situații de criză și risc. În același timp, care ar fi ponderea organelor specializate de stat la apariția unor asemenea situații excepționale? Care ar fi limita competențelor acestora?

În acest context, considerăm că respectivele obiecte strategice de stat ar trebui să fie asigurate cu pază profesionistă prestată de subdiviziunile specializate ale organelor de stat, ar trebui să fie structurat un mecanism bine chibzuit care ar prevedea competențe exact stabilite și delimitate între organele de stat specializate. Doar în aceste condiții, obiectele sus-menționate ar putea beneficia de o protecție sigură, ceea ce în ultima instanță ar asigura buna și neprimejdioasa lor activitate.

În această ordine de idei, împărțirea „zonelor de influență”, realizarea reformelor ineficiente, lipsa unei voințe manageriale unice, incompetența de dirijare a unor segmente vitale pentru existența normală și neprimejdioasă a societății și nu în ultimul rând plasarea intereselor personale mai presus celor comune – constituie premise directe ale unui management ineficient al infrastructurilor critice, ceea ce în final diminuează grav securitatea națională a Republicii Moldova.

În concluzie, protecția infrastructurilor critice este o componentă a strategiei de securitate națională, fapt care impune schimbul de infor-

mații necesar asigurării bunei funcționări a ramurilor infrastructurilor critice dintre actorii implicați în coordonarea și controlul acestora: autoritățile de reglementare, proprietarii infrastructurilor, operatorii și instituțiile specializate. Datorită complexității problematicei, este important aportul fiecărei părți, precum și parteneriatul dintre acestea.

Bibliografie

1. Codul penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18.04.2002.
2. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind Centrul Antiterorist al Serviciului de Informații și Securitate nr.1295 din 13.11.2006.
3. Alexandrescu Gr., Văduva Gh., *Infrastructuri critice: pericole, amenințări la adresa acestora, sisteme de protecție*, București, 2006.
4. *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.
5. <http://www.nhn.ro/articole-stiintifice/articol2.htm>
6. <http://www.moldovenii.md/md/section/591>
7. <https://realismpolitik.wordpress.com/2014/02/22/interesul-national-statal-factor-determinant-al-optiunii-de-politica-externa-abordare-structural-functionala>.